

OVERLEVENDEN VAN ASSADS GEVANGENISSEN WORSTELLEN IN HET NIEUWE SYRIË

Met de val van dictator Bashar al-Assad kwamen ook duizenden gevangenen vrij uit de martelgevangenis van het regime. Hoe ervaren overlevenden de bevrijding van hun land?

Door Cosette Molijn

De oostelijke wijken van Damascus doen aan als spooksteden. Bij binnenkomst worden de straten steeds leger en de verwoesting groter. Als er niet alleen puinhopen van over zijn, dan staan de meeste gebouwen er kapot en soms volledig gestript bij, tot op de laatste wand-

tegels en keukenblokken aan toe. Toch keren de bewoners terug naar hun grauwe en stoffige wijken die in 2013 nog het toneel waren van gifgasaanvallen door het voormalig Syrische regime – ook zonder elektriciteit, stromend water en werkend internet.

‘Ik ben eigenwijs en luisterde vaak niet naar de bewakers dus ik ben veel gemarteld’

Zohar al-Halabi in zijn woonkamer in Oost-Damascus, april 2025.

Het is hier dat de dertiger Zohair al-Halabi mij ontvangt. Hij verheugt zich op bezoek, maakt koffie en zet kleine zoetigheden klaar op een plateautje op de vloer. Zijn kleding en de paar meubels in het appartement zijn gedoneerd door mensen uit de buurt.

Al-Halabi zit op de grond en oogt onrustig. Elke paar minuten verandert hij van positie vanwege de pijn in zijn rug, overgehouden aan de martelingen in de Sednaya-gevangenis. Vroeger woonde hij een paar buurten verderop. Hij was ooit getrouwd, scheidde weer en had altijd wel werk, bijvoorbeeld in een telefoonwinkel of in de bouw. Na het uitbreken van de oorlog sloot hij zich aan bij een van de oppositiegroepen in Oost-Damascus. In 2014 werd hij opgepakt en in een schijnproces veroordeeld tot een jarenlange gevangenisstraf.

Tien jaar lang – waarvan zes in Sednaya, het meest beruchte detentiecentrum dat ook wel bekend stond als het menselijk slachthuis – zat al-Halabi vast. 'Ik ben eigenwijs en luisterde vaak niet naar de bewakers dus ik ben veel gemarteld.' Van elektrocutie tot aan 'de autoband', waarin iemand dubbelgevouwen in een autoband wordt gestopt zodat het slaan met stokken of riemen nog meer pijn doet; de martelmethode die hij beschrijft komen overeen met wat andere voormalig gedetineerden vertellen. 'Wat ze ook vaak deden was continu op dezelfde plekken slaan en schoppen, bijvoorbeeld op de nieren zodat mensen dan overleden aan nierfalen.' Bij al-Halabi is zijn blaas dermate beschadigd dat hij nu incontinent is.

In december kwam hij vrij, een ongelooflijke dag. Maar al snel beseft hij dat zijn oude leven niet meer terug zou komen. Zijn wijk is verwoest, familieleden en kennissen gevlucht en uit het oog verloren. 'Ik kwam erachter dat mijn ouders waren overleden terwijl ik vastzat. Nu ben ik elke dag alleen. Het is heel moeilijk, ik weet niet wat mijn toekomst is, ik heb geen werk en verveel mij de hele dag.'

Al-Halabi is een van de vele duizenden Syriërs die in december uit de gevangenschappen werden vrijgelaten. De beelden daarvan, en daarna van duizenden mensen die wanhopig in de gevangenschappen naar verdwenen geliefden zochten, gingen de hele wereld over.

Oud-dictator Bashar al-Assad, die na de val van zijn regime vluchtte naar Rusland, breidde het al beruchte gevangenisstelsel dat zijn vader Hafez bouwde vanaf de jaren zestig uit tot een netwerk van bekende en geheime locaties in het hele land. Alleen al sinds 2011

verdwenen hier vele tienduizenden mensen: politieke tegenstanders, activisten, academici, journalisten en eigenlijk iedereen die pech had. Veel van hen zijn nooit meer teruggekeerd, waarschijnlijk doodgemarteld, geëxecuteerd of overleden aan ondervoeding, ziekten of andere medische problemen.

Zij die het overleefden, zijn vaak nog maar een schim van de persoon die ze ooit waren: ondervoed, gehavend en getraumatiseerd van de vaak jarenlange gruwelen die ze hebben moeten ondergaan. Massa al-Mari, een psychiater in het Ibn Rushd psychiatrisch ziekenhuis in Damascus, ziet sinds december niet alleen méér maar ook ernstiger getraumatiseerde slachtoffers binnenkomen. 'We zien veel slapeloosheid omdat mensen niet in slaap durven te vallen. Dit hoort bij een breder palet aan symptomen van zware PTSS, zoals depressie, angststoornissen en soms zelfs psychoses.'

Therapeuten zien gevallen van dissociatie en depersonalisatie, mogelijk ontstaan als beschermingsmechanismen. Vroeger gezonde jongens die studeerden of een baan hadden maar na hun vrijlating hun eigen naam niet meer weten, zichzelf niet herkennen in de spiegel of vanuit een 'alternatieve' persoonlijkheid hun eigen familie afwijzen.

'Ik wil mijn waardigheid terug'

Psychiater Mazen Hedar ziet dat door de oorlog het stigma rond mentale gezondheid enigszins is afgenomen en meer mensen hulp zoeken. Hedar heeft een

Foto Shutterstock

Verwoesting in de wijk Jobar in Oost-Damascus, maart 2025.

privékliniek in Damascus en leidt onder meer een call centre voor psychosociale hulp in samenwerking met het ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties, UNDP. 'Die toegenomen acceptatie is goed. Maar er zijn mogelijk een paar miljoen mensen met zware psychische problemen, terwijl we in Syrië nog geen honderd psychiaters hebben.'

De zorg in Syrië ligt sowieso in puin. Volgens de Wereldgezondheidsorganisatie opereert nog geen 60 procent van de ziekenhuizen en 40 procent van de eerstelijns gezondheidscentra op volle capaciteit. Door oorlogsschade en een gebrek aan geld voor personeel, onderhoud, medische voorraden en apparatuur dreigen er veel te sluiten.

De maatschappij is in het algemeen nog niet in staat om mensen als voormalig gedetineerden op te vangen en de steun te geven waar zoveel behoefte aan is. Na bijna veertien jaar oorlog is het land kapot, zijn infrastructuur en instituties verwoest, en zijn de mensen uitgeput. Zo'n negentig procent van de Syriërs leeft onder de armoedegrens en honderdduizenden wonen nog in vluchtelingenkampen. Internationale en vooral Amerikaanse sancties tegen de Syrische staat belemmeren wederopbouw in vrijwel elke sector.

Hoewel de veiligheidssituatie in Syrië nu vele malen beter is dan onder het vorige regime, zijn nog lang

niet alle problemen opgelost. Islamitische Staat is nog steeds aanwezig in sommige delen van het land, en de nieuwe regeringstroepen raken nog regelmatig in gevecht met oud-Assad milities en andere groepen die zich niet bij de nieuwe autoriteiten willen aansluiten. Bij wraakacties tegen oud-regimeloyalisten worden nog regelmatig mensen gedood, ook burgers.

Behalve psychologische en medische problemen die zijn overgehouden aan het gevangenschap zijn er dus nog meer complicaties die mensen verhinderen hun leven weer op te pakken. Zo heeft Al-Halabi in Damascus net als veel anderen financiële problemen. Hij heeft wel eens hulp gehad van een organisatie, maar dat geld is zo weer op. Zijn appartement moet hij mogelijk binnenkort uit, vreest hij. 'Ik wil niet bedelen om geld. Het enige wat mij nu zou helpen is een baan en mensen om mij heen, zodat ik mijn waardigheid terugkrijg. Ik ben een jonge man, ik kan van alles doen. Nu heb ik te veel tijd om na te denken over wat mij allemaal overkomen is.'

Uitsluiting en stigma

Samaher en haar oudste dochter Amna (29) zitten drie jaar na hun vrijlating ook nog altijd in een penibele situatie. Ze wonen samen met Samahers echtgenoot en drie andere kinderen in een klein dorpje in de bergen op een uur rijden van Damascus. Het glooiende landschap doet hier pittoresk aan, maar de bevolking hier is arm en heeft nog minder toegang tot voorzieningen dan in de hoofdstad.

In de woonkamer liggen de kussens op de grond. Samaher's jongste kind met downsyndroom komt uit nieuwsgierigheid kijken. Het huis oogt leeg, en dat is het ook zegt Samaher. 'We hebben al onze spullen verkocht om tijdens de oorlog nog te kunnen eten. Ook zijn we jarenlang afgeperst door iemand die voor het regime werkte en hebben we veel geld betaald om ons en onze zoon uit de gevangenis te krijgen.'

Voor de familie begint de nachtmerrie als de oorlog al een paar jaar gaande was. 'Ik werkte als schoonmaakster, mijn man reed een minibusje. Nadat hij een keer een paar jongens had vervoerd waarvan sommige mensen zeiden dat ze voor de oppositie werkten, begonnen buurtgenoten ons aan te geven bij de inlichtingendiensten.' Syrië werd bestuurd door regime-loyalisten en de veiligheidsdiensten, die overal agenten hadden, zorgden voor een cultuur van wantrouwen. Het aangeven van mensen werd vaak beloond met geld of banen, anderen werden gedwongen om voor de inlichtingendiensten te werken.

In 2019 wordt Samahers oudste zoon opgepakt en vastgezet. Niet lang daarna arresteert het regime Samaher en Amna. Ze worden ervan beschuldigd de oppositie te helpen en worden veroordeeld tot enkele jaren gevangenisstraf. 'Ze behandelden ons als dieren. We dronken water uit de toiletpotten. In de winter moesten we de vloeren met de lakens waarop we sliepen schoonmaken met koud water en er daarna urenlang op staan. Het was afschuwelijk. Maar soms bedacht ik mij dat mijn zoon in Sednaya zat, wat hij daar waarschijnlijk meemaakte en dacht ik: ik ben niet beter dan hij is, ik kan dit overleven.'

Nu gaat er geen dag voorbij dat ze zich de martelingen en vernederingen niet herinneren. Ze horen nog altijd het geluid van de sloten van de gevangenisdeuren die open en dicht schuiven, en kampen met gezondheidsproblemen.

Het gezin heeft bijna geen inkomsten. Werk is in Syrië sowieso amper te vinden, en Samahers man kan vanwege zijn eigen gezondheid ook niet werken. Haar zoon vluchtte na de gevangenis naar Libanon, en de jongste met downsyndroom kan niet naar school.

Na bijna veertien jaar oorlog is het land kapot en zijn de mensen uitgeput

Amna is depressief, zegt ze. 'Ik wil mijn opleiding afmaken, maar de universiteit maakt het ons zo moeilijk om weer in te stromen. Door die tijd in de gevangenis heb ik het idee dat ik alles wat ik geleerd heb vergeten ben.' Nog steeds raakt ze in paniek als ze een man in legerkleding ziet lopen. Bovendien krijgt vooral zij als jonge vrouw te maken met beschimping en uitsluiting. 'Het enige wat mensen mij vroegen nadat ik vrijkwam was "Ben je verkracht?"' Mensen uit de buurt roddelen over haar, en waarschuwen mannen zelfs dat ze niet met haar in zee moeten gaan.

Psychiater Massa Al-Mari heeft vrouwen gezien die inderdaad verkracht zijn, soms systematisch, door gevangenisbewaarders. 'De meerderheid van de vrouwen die dit is overkomen zal het niet aangeven, omdat ze te maken kunnen krijgen met intimidatie of bang zijn dat hun echtgenoot ze verlaat.' Ze ziet dit ook als een van de grote verschillen tussen mannen en vrouwen. 'Mannelijke ex-gedetineerden worden over het algemeen vaker onthaald als helden, terwijl vrouwen meer verwijten krijgen over dat ze überhaupt zijn opgepakt. En er heerst

een groot stigma op verkrachting in Syrië. We moeten mensen ervan bewust maken dat het niet hun schuld is en dat ze hen niet moeten afwijzen. Tegelijkertijd moeten we niet generaliseren want het is niet elke vrouw gebeurd.'

In de gevallen dat dit een zwangerschap tot gevolg had, zijn de kinderen meestal afgepakt en naar familie of weeshuizen gestuurd. Nog altijd is van duizenden kinderen in de beruchte weeshuizen niet bekend wie de ouders zijn.

Opnieuw in de steek gelaten

Blij dat het Assad-regime verleden tijd is, zijn de Syriërs allemaal. Maar voor voormalig gedetineerden kan het lastig zijn op opluchting en blijdschap op te brengen. Want wat is deze vrijheid waard als ze ook nu nog amper kunnen overleven, vragen sommigen zich af. Het wantrouwen in de medemens zit bovendien diep. Buren die elkaar verraadden moeten weer samen zien leven. En mensen moeten zien te verkroppen dat niet alleen ambtenaren maar ook andere mensen die voor het regime werkten – van gevangenisbewaarders tot aan legergeneraals en leden van doodseskaders – nu vaak vrij rondlopen.

Positieve ontwikkelingen op diplomatiek niveau, zoals de nieuwe regering die eind maart van start ging, het opbouwen van instituties en herstel van diplomatieke banden met de rest van de wereld – allemaal nodig voor de wederopbouw van Syrië – zijn voor mensen die aan het overleven zijn een ver-van-hun-bed-show. Samaher, Amna en Zohair zeggen zich opnieuw in de steek gelaten te voelen. 'Ik besloot om te gaan vechten en zat tien jaar vast. Maar niemand van de overheid of andere groepen is langsgesproken om mij te bedanken en te vragen wat ik nodig heb', zegt Zohair.

De bevrijding is voor veel Syriërs dus nog geen eind goed, al goed. Wel proberen vrijwilligersorganisaties en NGO's ook deze groep steeds meer bereiken, ziet Al-Mari. Zij zette zelf een stichting op die met hulp van donaties medische kosten van ex-gedetineerden vergoedt. 'Ik denk dat onze publieke sector met de juiste hulp weer kan opbloeien.'

Cosette Molijn - Werkt vanuit Libanon en schrijft voor onder meer *De Groene Amsterdammer*, *NRC Handelsblad* en *Wordt Vervolgd* over migratie en Europese en internationale politiek in het Midden-Oosten.